

לשוננו לעם

עורכים: א' איתן ומ' מדן

כרך לו, תשמ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מלים עבריות בשפת הסתרים של כפר בגרמניה

א

בכפר קטן בגרמניה, שופפלוך (Schopfloch), נותר אִי לשוני מיוחד: תושבי המקום שימרו לעצמם שפת סתרים, שעיקרי מרפיביה הן מלים עבריות, שחדרו אליה באמצעות היידיש. פלומר: בצד הדיאלקט הגרמני המקומי הפראנקי-שְׁנַאָפִי, מדוברת בשופפלוך שפה מיוחדת הנקראת "לְכֹודִישׁ" (Lachoudisch). שם זה הוא אולי גלגולו של הצירוף "לשון קודש", כמבטאו בפי יהודי אשפנו (Lushn-) (Kaudesh).

מה היסוד ליצירתה של לשון זו במקום קטן זה, הנמצא סמוך לגבול הֶשְׁנַאָפִי, לא הרחק מהעיר פויכטונגן? K. Philip, (Lachoudisch, Verlag Weng, Dinkelsbühl, 1983) משער שני גורמים בהתפתחות הלשון. האחד מספיר את הופעת היסוד היהודי: רוב תושבי הכפר היו במאה הי"ט רוכלים נודדים, שהניחו בבתיהם את נשותיהם וילדיהם ונדדו בין כפרי הסביבה וחיו חיי צמצום וחסכון. האיפרות הפפריות המתנינו לרוכלים האלה, ובתמורה לחפצי סדקית ולמיני מזון שקנו נתנו לרוכלים ביצים, שומן וכד'. דוגמה חיה לרוכלי שופפלוך היו היהודים, שבשלהי המאה הי"ט היוו פשליש מן האוכלוסייה המקומית. מדוע נמשכו

היהודים לכפר הזה? לפי תקנות מימי-הביניים היה אסור ליהודים לשהות בערים אחרי השעה 6 בערב, והם נאלצו לגור בכפרים. כדי להגיע העירה בפוקר השפם היה עליהם למצוא כפרים סמוכים לעיר, ומהם לנהל את מסחרם. מסמך משנת 1785 מגלה, פי נאסר על היהודים לעסוק במלאכות, ורק הרזולות והמסחר הותרו להם. רבים מהיהודים סחרו בבהמות (בקר, סוסים), והמסחר הביא להזדקקות לביטויי מסחר מיוחדים, שנלקחו מן היידיש ומן העברית שביידיש, ביטויים, שהגויים לא הבינום. הכרח הוא השימוש בשפת סתר בין סוחרים שותפים, הנוקקים לפעמים גם לעסקים "בלתי פשרים", להעלמת מידע מהלקוח, ולהתייעצות בינם לבין עצמם.

וכך התפתחה שפת ה"לכודיש", שבה תופס האלמנט העבריידישאי חלק נכבד. אכן, התופעה של התפתחות שפת סתרים מיוחדת מצויה גם באזורים אחרים בגרמניה, שיש בהם ריכוזי סוחרים ורוכלים. מכאן בא הגורם השני בהתפתחות ה"לכודיש": השפעת לשון סתר שגנה. בני המקום, שנודדו לתקופות ממושכות יותר כדי לעסוק בבניין או בסיתות אבנים, באו במגע עם זרים וקלטו מהם מלים צועניות, מלים מלשון הסתרים Rotwelsch — שדוברה באזור שכן — ויסודות משפת הגנבים.

ריבוי המקורות אפשר גיוון בסינונימים, וכך קיבל מושג מסוים פינויים אחדים, ובדרך זו היה נקל לדוברים להסוות את דבריהם בהיותם בין זרים. למשל, בצד הפינוי Nakejfe (נקבה) לנערה, מצויים שני פינויים נוספים, אחד מהם שאוב מרוטוּוּלש, ואחד — פנראה מיידיש.

יש מן המלים העבריות המופיעות ב"לכודיש" כצורתן במבטא היהודי האשכנזי. עמן נמנות: בית Bajes; בעל-בית Bal Bajes; בוקר Bauker; בהמה Behejme, גם בכינוי לאדם איטי; בהמות Behemes; בזול Bsoll; בשר Buesser; דלות Dalles; דשא Desche; דוד Doud; עגל Egele; ערב Errev; גויה (נערה) Goje; גויים Gojem — פינוי לנוצרי; הנאה Hanue; אישה Ische; יום Joum; יום פיפור Joum Kipper — היום הארוך; אכילה Achile; מזומן (כסף) Massummen; מצה Matze (לחם פלי מלח); מלמד (מורה) Melamett; מדינה (אנשי המדינה, גם בניגוד לאנשי העיר. וכן השימוש באמשטרדם במונח מקום לציין את העיר עצמה, בניגוד למדינה (=אנשי הכפרים) Medine; מנוחה Menueche; מקום (עיר) Mochem, באמשטרדם Mokum (ראה לעיל ההערה ביחס ל"מדינה"); נקבה Nakejfe; נוצרי Notzer; רוח Refich, Rebach; רפת Refes; ראש Rosch; ראש השנה Rosche Schuhne; שכר (בירה) Schaëcher; שמירה Schmiere stehen; שנה Schonou; שוק Schuhne (גם פינוי למטבע מארק); שלום (סיום) Schulem; שומן Schummen; שונרא (חתול) Schunnres; שורף, שרף ("ש"ש) Soreff; סוס Suss, Sussem; תרנגול Tannegoul; תרנגולת Tannegoule; "טומאה" Tume (פנסייה); ערום Urem; אופה Aufe; ברוך Boruch; ברכה Brouche; משרת Maschoeres; דעה Daje; אמת Emes; קנאה-שנאה Kinne-sinne (הדבר אינו משנה); קנס Knass (עונש); קול Koll; מעופרת Moberes; נחת

Naaches; נפקה Naffke; נכרי Noucher; פּרש Peres; רב
Raaf (פינוי כבוד לאדם); שקר Schäker; שמים Schomajem;
שונא Sonne; מס Mas; טרפה Trejfer (פסול); קצב Katzoff;
פשר Koucher; קצין Kuzzn (=עשיר); לילה Laila; לחם
Läechemm; לץ Lätz (רשע); מים Majemm; מים שרף ("יש
גרוע) Majemm Soreff; מלאכה Melouche; מרחם
Marachemm; פלב Keeleff; פן Kenn; פינים Kinnemm;
מזל Massl; ; משוגע Meschucke, Meschugger; מזל-ברכה
Masslebrouche; מחשבה Mechschufe; מיטה Mittes; רופא
Roufe.

בצד המלים העבריות, המשמשות כצורתן וכמעט
כמשמעותן אצל דוברי "לכודיש", מצויות מלים עבריות
שנשתבשו מעט.

למשל: מלים שמצוי בהן מעתק ח — K:

חלף (סכין) Kalf; חמימה Kamime; חיות Kajes; חזירים
Kasseeremm; חייב Kajef; חיים Kajem; חנופה Kanuke
(Kirchweihfest); קברים Kaporem; חתונה Kassene;
חברותא Kaffruster; חשבון (להתחשבן) Keschbene; חלום
Kolem; חוצפה Kuzpe; חלב Kuelef; חתן Kusemm, Kuson;
חזרת (היךק) Kaseeres; חרדה Karoude; חרפה (להתבייש)
Karpenne; חודש Kaudesch; חובות Koufes; "חכם"
Kuechemm.

מעתק B — P:

"כפרה" (שבור, מת) Kabore; העמדת(?) פנים Hachles

Bunem ; "פליטה" Blejde (לברוח, להסתלק); פרה Buere
;Buhneimm פנים (בשר פרה); Borebusser

מעתיק F – V :

;Keeleff פלב; Refich ריח; Kufett פבוד; Koufes חובות
;Lefaje לִיָּה

מעתיק G – K (פ–ג):

מכשפה Maggeschejfe; שיפור Schigger; רוקח
;Rogach פלה; Galle; פתב (נאום ארוך) Gsaaf; שטר חוב
Massummen Gsaaf (מזומן פתב, פתב של פסף); לכתוב
;Saafle?; סופר פתבן Obergssafer?; רגליים Reklaiemer; נערו
;Narregetanne (בחורה) קטנה

מעתיק D – T :

תופס (תפיסה, בית-סוהר) Doufes; תחת (עפוז)
;Dueches; מיטה Middel; טוב Doff (גם במשמעות: יפה);
;Dfille תפילה; שוטה Schoude; מלמד Melamett; שטן Sudn

שינויים ע"י קיצור, תוספת וכד' :

משא-מתן (מסחר, עסק) Massematte; צר עין (קמצן)
;Zrajen; ביצים Bizemli; הוצאות (פסף) Zues; שבוע
;Schwuech; שנאה Schine(?); פינקס (של סוחרים) Pinkl;
;Glaiemer, Reklaimer; עיניים Naiemer; ארנבת
;Hanifes(?); שמחה Simmiche; פפר-פפריים Kaffriechem;
;Kaff(?)

צורות על-פי יידיש

;Maschulme לשלם ;Allemoel בכל פעם ;Achln לאכול
 ;Askenne (מסחר) עסקנות ;Lakaëche (גנבה) "לקיחה"
 הפול-בפול Hacklpackl ; "מחילה" (עכוז) Machille ; אללעס
 און דלות (הטוב והרע) alles und dalles ; אללע מיינע שונאים
 (על דבר חסר ערך?) all mei sonnem ; דלפון, דלפענע (לקבץ)
 ;Vermassern (הלשנה, לשון הרע) Dallfene ; "מסירה"
 ;Mackle שיקסע (גויה) Schickse ; מקל, להפות במקל
 ;Ummener ; גנב, גנבען (לגנוב) gannfen ; "גלח" (פומר)
 Galluechem, Gallach ; שידוך, געשידיכט (נשוי)
 ;Gschiddicht ; שמועות, שמועס (לדבר) Schmese , געשמועס
 ;Gschmues ; בעל דבר, בעל דברען Baldowern (לחפש מידע על
 ה"בעל דבר" פדי לגנוב); דיבור, דיברען (ללחוש באוזן)
 ;Diewere ; גזרות (צעקות) Gseres ; שארפענע (לשתות הרבה יין
 ;Sarfene ; מכוערת (?) (פינוי למעופרת) Machaëres ;
 ;Rojn ; סוחר (?) Schacherer ; שקרים, שקרות Skoeres
 ;(?) ; נפיחה Ruechle (מלשון רוח?); בעלי מלאכות שפלות
 ;Schiffles ; יוקר, יקרות Jakkeres ; יפה, טוב Joufne ;
 אחד הפינויים ליהודי הוא Bajes rul . יש להניח, כי מקורו
 בצורה ביי-ישראל (אצל ישראל).

ג

השפעה יהודית ניכרת במיוחד בציון תאריכים ומספרים.

1. ימות השבוע הם: יום א' וכו'. gimml, bejs, Joum olf .

.Schabbes,(!) roof ,hej ,dollet .

2. החודשים הם: ינואר Scharr (שבט?); פברואר Addor,
מארס Nissn, אפריל Itter (אייר), מאי Schwan (סין), יוני
Tamms (תמוז), יולי Aaf (אב), אוגוסט Elulli; ספטמבר
Tischri; אוקטובר Kewannti (חשן), נובמבר Kissliff (פסלו),
דצמבר Teffes (טבת).

3. החגים: Schabboss יום מנוחה; Nittl חג המולד;
Rosche Schuhne ראשית השנה; Pessach — פסחא;
Schwues — שבועות הנוצרי; Joum roffin — ימים טובים;
Jonteff — יום טוב;

4. המספרים: roof, hej, dollet, gimml, bejs, olf, (ואו (!),
sojn (ז), kess (ח), dess (ט), juss (יו"ד), jussolf (י"א) וכ"ו.
kaf (כ = 20), lames, mem, nun, samach, schjfen,
schmonem (שמונים); dischem (תשעים);
ilufen (אלף); asseres ilufen (עשרת אלפים);
Kuph ilufen (מאה אלף).

ד

הלשונות המובאות לעיל נרשמו מפי העם, בעיקר מפי
הזקנים. הרושם אינו יליד המקום, אך שהה בו שנים אחדות,
ורשם למשמע אוזניו. פינן שהמלים העבריות זרות לו לחלוטין,
קיימת סבירות לטעויות בשמיעת המבטא וברישום. עם זה, ברוב
המקרים ניתן לזהות בבירור את המלים העבריות, אף כי המבטא
המדויק ראוי להיבדק בדרך מדעית — באמצעות הקלטות
ורישום פוניטי — ע"י מומחה. כמו כן יש להניח, פי ברבות
השנים נשתבשו קצת ממסורות המבטא בפי העם. למעשה,

השתמרותה של שפת ה"לכודיש" בגרמניה עד זמננו — למרות השפעות תקשורת ההמונים ומערכות החינוך והתרבות המודרניות — היא פחינת פלא לשוני. וחוששני, כי אי לשוני עברי זה עתיד להיעלם ולעבור מן העולם בעתיד הלא-רחוק.

חיים אהרנוביץ

הזרתם בעברית ולידתם בידיש

ג. רב ורביצין

התואר רב/רבי, שכל אחד ואחד רשאי להתכנות בו פרצונו, גם פשאינו משמש רב מוסמך לרפנות או חבר בבית-דין רבני, פידוע, מקובל בעברית מקדמת דנה. המלה רב (השורש ר-ב-ב) הוראתה במקרא גדול בכמות (עם רב — יבראשית נ, פ), גדול בשנים (ורב יעבד צעיר — בראשית פה, פג), גדול בתפקיד (רב-סריס, רב-מג — ירמיהו לט, ג), די (רב לך — דברים ג, פו); ובלשון חכמים: אדון לעבד (מה שקנה עבד, קנה רבו — פסחים פח ע"ב), מלמד אומנות (מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו, ושוליא דנגרי הנה (גיטין נח ע"א¹), מלמד תורה

1. ושם רש"י: לא היה רבו לתורה, אלא רבו לאומנות של נגרים.